

Karol Siemaszko

karolsiemaszko@wp.pl

Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wlkp.

Dekret o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa z 13 czerwca 1946 roku (tzw. mały kodeks karny) w świetle orzecznictwa Sądu Okręgowego w Zielonej Górze (1946 – 1950)

I. Po zakończeniu działań wojennych i przyłączeniu do państwa polskiego obszarów Śląska, wschodniej części Brandenburgii, Pomorza oraz Warmii i Mazur przystąpiono na tych obszarach do budowy zrębów polskiej administracji. Tworzono także struktury sądownictwa, początkowo w zasadzie w oparciu o siatkę sądownictwa niemieckiego. Polskie sądy starano się lokować przede wszystkim, w tych miastach, w których przed 1945 rokiem funkcjonowały sądy niemieckie.

W wykazie sądów i prokuratur zamieszczonym w publikacji *Wymiar Sprawiedliwości w Odrodzonej Polsce 22 VII 1944 – 22 VII 1945*¹ wskazano, że na obszarze dzisiejszego województwa lubuskiego funkcjonują lub będą funkcjonować należące do apelacji wrocławskiej: Sąd Okręgowy w Gubinie, do którego okręgu należały m.in. sądy grodzkie w Sulechowie, Forst, Gubinie, Krośnie, Lubsku, Świebodzinie, Żarach oraz Sąd Okręgowy w Głogowie, do którego okręgu miał należeć m.in. Sąd Grodzki w Zielonej Górze. W apelacji poznańskiej planowano utworzenie Sądu Okręgowego w Gorzowie z Wydziałem Zamiejscowym w Międzyrzeczu. Warto podkreślić, że przed 1945 rokiem w Gorzowie, Gubinie, Międzyrzeczu i Głogowie funkcjonowały niemieckie sądy krajowe, również sądy grodzkie ulokowano w tych samych miastach, w których przez 1945 rokiem funkcjonowały sądy obwodowe. Było to zrozumiałe, albowiem wykorzystywano w ten sposób już istniejącą, poniemiecką infrastrukturę sądową.

W czerwcu 1945 roku podjęto pierwsze kroki mające na celu stworzenie struktur polskiego sądownictwa w Zielonej Górze, wtedy to przybył do miasta sędzia Ignacy Kozłowski jednakże z uwagi na incydent z szabrownikami wrócił do Poznania². Pierwotnie nie planowano powołania w Zielonej Górze sądu okręgowego, rozważano natomiast utworzenie wydziału zamiejscowego Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim bądź w

¹ *Wymiar Sprawiedliwości w Odrodzonej Polsce 22 VII 1944 – 22 VII 1945*, Warszawa 1945, s.111-121

² T. Dzwonkowski, Powiat zielonogórski w latach 1945-1948. Zarys dziejów politycznych, Warszawa 1997, s. 48.

Poznaniu³. Wydział ten miał obejmować swoją właściwością miejscową okręgi sądów grodzkich w Gubinie, Krośnie Odrzańskim, Sulechowie, Zielonej Górze i Konotopie⁴.

Trudno ustalić czy rzeczywiście w Zielonej Górze początkowo funkcjonował jedynie wydział zamiejscowy Sądu Okręgowego w Gorzowie bądź w Poznaniu, nie mniej w literaturze wyrażono stanowisko, iż do 2 listopada 1945 roku zielonogórski sąd funkcjonował jako wydział zamiejscowy Sądu Okręgowego w Poznaniu⁵.

II. Ostatecznie na obszarze dzisiejszego województwa lubuskiego powołano do życia trzy sądy okręgowe. W Gorzowie Wielkopolskim, Zielonej Górze oraz w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli⁶. Formalnie sądy te powołano na mocy rozporządzenia ministra sprawiedliwości z 15 czerwca 1949 roku o utworzeniu Sądów Apelacyjnych w Białymstoku, Gdańsku, Kielcach, Łodzi, Olsztynie, Rzeszowie, Szczecinie i Wrocławiu oraz o ustaleniu okręgów Sądów Apelacyjnych⁷. Faktycznie działały one jednak już znacznie wcześniej, od drugiej połowy 1945 roku. Wyszczególniono je bowiem w spisie sądów i prokuratur Rzeczypospolitej opublikowanym w *Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Sprawiedliwości* z 1 grudnia 1945 roku⁸.

Sąd Okręgowy w Zielonej Górze do 1950 roku należał do okręgu Sądu Apelacyjnego w Poznaniu. Wraz z utworzeniem Sądu Apelacyjnego w Zielonej Górze w lipcu 1950 roku włączono go do okręgu tego nowo powołanego sądu apelacyjnego⁹. Zielonogórski sąd okręgowy obejmował swoją właściwością okręgi sądów grodzkich w Gubinie, Krośnie Odrzańskim, Świebodzinie i Zielonej Górze¹⁰. Nie uruchomiono sądu grodzkiego w Konotopie, a siedzibą sądu grodzkiego obejmującego właściwością powiat sulechowski - świebodziński został Świebodzin, a nie jak wcześniej planowano Sulechów. Okręg Sądu Okręgowego w Zielonej Górze obejmował zatem centralną część dzisiejszej ziemi lubuskiej.

³ Sprawozdanie Józefa Stachurskiego delegata do spraw organizacji sądownictwa polskiego w Zielonej Górze z 12.08.1945 r., Archiwum Państwowe w Zielonej Górze [dalej jako AP ZG], sygn. Akt 89/433/24, k. 2.

⁴ *Ibidem*.

⁵ R. Zaradny, *Władza i społeczność Zielonej Góry w latach 1945-1975*, Zielona Góra 2009, s. 247.

⁶ Błędne zatem podaje E. Ozga – Świetlik w artykule *Zarys Historii Lubuskiego Wymiaru Sprawiedliwości*, „Studia Zielonogórskie”, nr. 11, s. 149 – 159, iż tuż po zakończeniu II wojny światowej na obszarze tzw. Ziemi Lubuskiej działały dwa sądy okręgowe – w Gubinie oraz w Głogowie.

⁷ Dz. U. 1949 r., nr 36, poz. 270.

⁸ *Spis sądów i prokuratur Rzeczypospolitej*, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości”, r. 1945, nr 1 s. 16.

⁹ §10 pkt. a rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 6 lipca 1950 roku o utworzeniu Sądów Apelacyjnych w Koszalinie, Opolu i Zielonej Górze oraz o ustaleniu okręgów Sądów Apelacyjnych w Bydgoszczy, Katowicach, Kielcach, Łodzi, Olsztynie, Poznaniu i Warszawie, Dz. U. 1950 r., nr 28, poz. 265.

¹⁰ §60 rozporządzenia ministra sprawiedliwości z 15 czerwca 1949 roku o utworzeniu Sądów Apelacyjnych w Białymstoku, Gdańsku, Kielcach, Łodzi, Olsztynie, Rzeszowie, Szczecinie i Wrocławiu oraz o ustaleniu okręgów Sądów Apelacyjnych, Dz. U. 1949 r., nr 36, poz. 270.

Istotnym problemem w funkcjonowaniu Sądu Okręgowego w Zielonej Górze była niewystarczająca obsada kadrowa. W maju 1946 roku w sądzie tym pracowało dwóch sędziów okręgowych – Józef Stachurski i Stanisław Matczyński oraz jeden sędzia grodzki delegowany do sądu okręgowego – Wiktor Dmoszyński¹¹. Obsadę kadrową zielonogórskiego sądu okręgowego miało stanowić wedle planów 6 sędziów, w tym etat prezesa, wiceprezesa, sędziego śledczego i trzech sędziów¹².

W 1948 obsadę kadrową zielonogórskiego sądu okręgowego stanowili, pełniący obowiązki prezesa sędzia Stanisław Matczyński¹³, a także sędziowie Jan Meysner, Alojzy Kuźdowicz, Władysław Fiebig, Edmund Wierchowski, Alfons Lisewski. Nieobsadzone pozostawały stanowiska wiceprezesów¹⁴, nie obsadzono również etatu sędziego śledczego¹⁵.

Początkowo zielonogórski sąd okręgowy składał się jedynie z trzech wydziałów: karnego, cywilnego oraz rejestrowego¹⁶. Przewodniczącym wydziału karnego był sędzia S. Matczyński¹⁷. W początkowym okresie funkcjonowania sądu nie powołano także odrębnego wydziału do rozpoznawania spraw doraźnych. Jedynie w ramach wydziału karnego funkcjonował sąd doraźny, któremu przewodniczył S. Matczyński, nie utworzono także specjalnego wydziału rozpoznającego sprawy o przestępstwa szczególnie niebezpieczne w okresie odbudowy państwa, choć wymagał tego przepis art. 35 ust. 4 dekretu o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa z 16 listopada 1945 r.¹⁸. Jednak już w listopadzie 1948 roku funkcjonowało w Sądzie Okręgowym w Zielonej Górze pięć wydziałów: I cywilny, II karny ogólny, III karno – skarbowy, IV doraźny i wydział V dla przestępstw szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa¹⁹.

IV. Do właściwości sądów okręgowych należały obok spraw o przestępstwa przewidywane przez kodeks karny z 1932 roku także sprawy o przestępstwa szczególnie niebezpieczne w okresie odbudowy państwa przewidywane przez dekret z 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa (tzw. mały kodeks karny). W istocie do właściwości rzeczowej sądów powszechnych należały rozdziały

¹¹ K. Siemaszko, *Trudne początki. Organizacja Sądu Okręgowego w Zielonej Górze w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej*, „Czasopismo Prawno – Historyczne”, t. LXVIII, r. 2016, z. 2, s 186.

¹² *Ibidem*, s. 186.

¹³ Powołany na stanowisko sędziego Sądu Okręgowego w Zielonej Górze z dniem 7.12.1945 roku, wcześniej sędzia Sądu Grodzkiego w Krotoszynie, por. Dz.Urz. Min. Sprawiedliwości, nr 1/1945

¹⁴ Protokół trzeciej wizytacji Sądu Okręgowego w Zielonej Górze przeprowadzonej w dniach 2-5 listopada 1948 roku, sygn. akt AP ZG 89/433/28, k. 89.

¹⁵ Protokół trzeciej wizytacji Sądu Okręgowego w Zielonej Górze..., k. 89.

¹⁶ Protokół wizytacji Sądu Okręgowego w Zielonej Górze przeprowadzonej w dniach 20.05.-25.05.1946 r., sygn. akt AP ZG 89/433/28, k. 3.

¹⁷ *Ibidem*, k. 8.

¹⁸ Dz. U. 1945 r., nr 3, poz. 300.

¹⁹ Protokół trzeciej wizytacji Sądu Okręgowego w Zielonej Górze..., k.90.

II i III wspomnianego dekretu, natomiast przestępstwa przewidziane przez przepisy rozdziału I przekazano do właściwości sądów wojskowych. W latach 1946 – 1949 sprawy te rozpoznawały w I instancji sądy okręgowe, zaś w okresie od 1 lipca 1949 roku do 31 grudnia 1950 roku w sprawach z rozdziału II i art. 39 m.k.k. oraz 41 m.k.k. sądami właściwymi w I instancji były sądy apelacyjne.

Dekret z 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa²⁰ składał się z 72 artykułów podzielonych na pięć rozdziałów. Trzy pierwsze „przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu publicznemu”, „przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu” oraz „przestępstwa przeciwko interesom gospodarczym państwa” zawierały typy czynów zabronionych. Rozdział IV zawierał m.in. przepisy szczegółowe regulujące m.in. kwestie odpowiedzialności karnej urzędników oraz przepisy dotyczące stosowania kar dodatkowych, czy stosowania części ogólnej kodeksu karnego Wojska Polskiego. Rozdział V zawierał przepisy proceduralne wprowadzające postępowanie szczególne w sprawach o przestępstwa szczególnie niebezpieczne w okresie odbudowy państwa rozpoznawane przez sądy powszechne.

Przechodząc do zagadnienia prawa formalnego należy wskazać, że dekret wprowadzał nowe, odchodzące od rozwiązań przyjmowanych w międzywojennej procedurze karnej, zasady postępowania w sprawach o przestępstwa przezeń przewidywane, tak dalece idące, że uzasadnione jest twierdzenie o szczególnym trybie postępowania karnego przed sądami powszechnymi w sprawach o przestępstwa przewidywane przez mały kodeks karny²¹. Zgodnie z przepisami małego kodeksu karnego postępowanie przygotowawcze prowadziły organy bezpieczeństwa publicznego, o ile wcześniej nie zostało ono wszczęte przez prokuratora wojskowego w wypadku spraw należących do właściwości sądów wojskowych lub przez prokuratora, w wypadku spraw należących do właściwości sądów powszechnych.

Dekret likwidował instytucję sędziego śledczego. Wszystkie jego uprawnienia przyznawał prokuratorowi. Oficerom śledczym bezpieczeństwa publicznego przyznawał uprawnienia sędziego, z wyjątkiem prawa do wydawania postanowień w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, wszczęcia śledztwa, przedłużenia tymczasowego aresztowania, przepadku kaucji lub ściągnięcia sumy poręczenia majątkowego. Nowością było wprowadzenie do polskiego procesu karnego składów ławniczych w postępowaniu w sprawach przewidywanych przez mały kodeks karny. Sąd I instancji orzekał w składzie 1 sędziego i 2 ławników.

²⁰ Dz. U. 1946 r., nr 30, poz. 192.

²¹ L. Schaff, *Proces karny w Polsce Ludowej. Zarys wykładu zasad ogólnych*, Łódź 1952, s. 244.

Dekret o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa z 13 czerwca 1946 roku wprowadzał również zmiany w postępowaniu odwoławczym. Sprawy o przestępstwa objęte małym kodeksem karnym były rozpoznawane w postępowaniu dwuinstancyjnym, w przeciwieństwie do spraw rozpoznawanych według przepisów kodeksu postępowania karnego z 1928 roku. Od wyroku sądu okręgowego zapadłego w sprawie o przestępstwo przewidziane dekretem służyła kasacja do Sądu Najwyższego. Niemniej nie była to kasacja w czystej postaci, albowiem skutek zniesienia apelacji i w związku z tym konieczności merytorycznej kontroli wyroków sądów I instancji sąd kasacyjny mógł orzekać co do istoty.

Obok swoistej kasacji przepisy małego kodeksu karnego przyznawały Sądowi Najwyższemu uprawnienie do uchylecia wyroku sądu I instancji niezależnie od wniosku strony, o ile Sąd Najwyższy poweźmie poważne wątpliwości co do prawidłowości ustaleń faktycznych będących podstawą zaskarżonego wyroku. Instytucja ta stała się pierwowzorem rewizji nadzwyczajnej.

Część spraw o przestępstwa szczególnie niebezpieczne w okresie odbudowy państwa była rozpoznawana także w postępowaniu doraźnym, a więc zgodnie z przepisami dekretu z 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym²².

V. W zespole archiwalnym Sądu Okręgowego w Zielonej Górze nie zachowały się repertoria sądowe. Nie mniej w oparciu o zachowane protokoły wizytacji zielonogórskiego sądu jest możliwe, przynajmniej częściowe ustalenie wpływu spraw o przestępstwa szczególnie niebezpieczne w okresie odbudowy państwa w latach, w których prowadzono poszczególne wizytacje.

Do najczęściej rozpoznawanych spraw o przestępstwa przewidziane przepisami tzw. małego kodeksu karnego należały sprawy o popełnienie czynów zabronionych przewidzianych w art. 43 m.k.k. i art. 44 m.k.k. Art. 43 m.k.k. wprowadzał penalizację przywłaszczenia lub zaboru w celu przywłaszczenia mienia ruchomego pozbawionego należytej opieki w związku z wojną lub innego nadzwyczajnego zdarzenia. Przepis §1 art. 43 przewidywał zagrożenie dla sprawcy karą więzienia, co umożliwiało orzeczenie jej w przedziale od 6 miesięcy do 15 lat. W §2 art. 43 m.k.k. wskazano, w przypadku mniejszej wagi sąd mógł nadzwyczajnie złagodzić karę. Natomiast przepis art. 44 m.k.k. wprowadzał zakaz wywozu mienia ruchomego z obszaru tzw. ziem odzyskanych. Przestępstwo to było zagrożone karą więzienia do lat 3 i grzywną, a w wypadku mierniejszej wagi sąd mógł orzec

²² Dz. U. 1945, nr 53, poz. 301.

karę aresztu lub grzywny. Jednocześnie zauważyć należy, że komentowany przepis zawierał normę blankietową, jej wypełnienie było uzależnione od wydania przez ministra ziem odzyskanych odpowiedniego rozporządzenia zawierającego katalog ruchomości objętych zakazem wywozu z obszaru ziem zachodnich. Rozporządzenie takie zostało wydane dopiero w dniu 17 lutego 1948 roku²³. Do tego czasu wywóz mienia ruchomego z tzw. ziem odzyskanych nie był czynem karalnym. Takie stanowisko podzielał również Sąd Okręgowy w Zielonej Górze²⁴.

Ogółem za przestępstwo szabrownictwa przewidywanego w art. 43 m.k.k. w 1947 roku skazano w Zielonej Górze 26 osób²⁵. O niewielkiej skali wykrywalności tego rodzaju przestępstw świadczy także fakt, iż w 1947 roku zielonogórski sąd skazał za przestępstwa ogółem 708 osób. Stan ten poprawił się w 1948 roku kiedy to za szabrownictwo skazano 126 osób²⁶. Jednocześnie w 1947 roku nie skazano żadnej osoby za przestępstwo wywozu mienia z obszaru ziem zachodnich z uwagi na brak wspomnianego powyżej rozporządzenia ministra ziem odzyskanych²⁷. Nie mniej już w 1948 roku za popełnienie tego typu czynu zabronionego skazano 39 osób.

Jednocześnie zaznaczenia wymaga, że postępowanie w części spraw o przestępstwa szabru i wywozu ruchomości z obszaru ziem zachodnich zostało umorzone na podstawie ustawy z dnia 22 lutego 1947 roku o amnestii²⁸. Do tego rodzaju spraw należała m.in. sprawy o sygnaturach V K 5/47 do V K 18/47 o przestępstwa z art. 43 i 44 m.k.k. i sprawa V K 20/47 o przestępstwo z art. 44 m.k.k.²⁹ Umorzono również sprawy o przestępstwa z art. 43 i 44 m.k.k. o sygnaturach V K 22/47 do VK 25/47.

Natomiast w 1947 roku kary więzienia zapadły w sprawach V K 2/47 o przestępstwo z art. 43§1 m.k.k. – orzeczono karę 6 miesięcy więzienia, w sprawie V K 3/47 o przestępstwo z art. 45 pkt 1 m.k.k. orzeczono karę jednego roku więzienia, w sprawie V K 4/47 za

²³ Dz. U. 1948 r., nr 11, poz. 82, Rozporządzenie Ministra Ziem Odzyskanych z dnia 17 lutego 1948 roku w sprawie zakazu wywozu mienia ruchomego z Ziem Odzyskanych, zmienione rozporządzeniem Ministra Ziem Odzyskanych z dnia 14 września 1948 roku o zmianie rozporządzenia z dnia 17 lutego 1948 roku w sprawie zakazu wywozu mienia ruchomego z Ziem Odzyskanych (Dz. U. 1948 r., nr 49, poz. 375) zostało zastąpione rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 3 stycznia 1951 roku w sprawie zakazu wywozu mienia ruchomego z Ziem Odzyskanych (Dz. U. 1951 r., nr 2, poz. 11) ograniczającym wspomniany zakaz tylko do poniemieckich maszyn, urządzeń i narzędzi technicznych, które nie były w posiadaniu jednostek gospodarki uspołecznionej lub nadawały się do innych celów niż wyłączne zastosowanie w gospodarstwie domowym. Zupełne uchylenie ograniczeń związanych z wywozem ruchomości z obszarów Ziem Odzyskanych nastąpiło wraz z wejściem w życie nowego kodeksu karnego z 1969 roku.

²⁴ Pismo prezesa Sądu Okręgowego w Zielonej Górze do Prezesa Sądu Apelacyjnego w Poznaniu, sygn. akt AP ZG 89/433/5, k. [b.p.a.]

²⁵ Protokół trzeciej wizytacji Sądu Okręgowego w Zielonej Górze..., k. b.p.

²⁶ *Ibidem*

²⁷ Dz. U. 1948, nr 11, poz. 82.

²⁸ Dz. U. 1947, nr 20, poz. 78.

²⁹ Protokół z II wizytacji Sądu Okręgowego w Zielonej Górze, sygn. akt AP ZG 89/433/28, k.b.p.

przestępstwo z art. 43§1 m.k.k. orzeczono wobec oskarżonych kary 1 roku więzienia, 1 roku i 2 miesięcy więzienia i sześciu miesięcy więzienia.

Przykładem tego typu spraw jest także sprawa o sygnaturze V K 42/48 przeciwko K.P. i nieletniemu M.R., oskarżonym o to, że w grudniu 1947 roku w Węgrzyńcu w powiecie świebodzińskim, działając wspólnie i w porozumieniu zabrali w celu przywłaszczenia dwoje wrót do stodoły, stanowiącej własność Skarbu Państwa, a niezabezpieczone należycie z uwagi na wojnę. Czyn obu oskarżonych zakwalifikowano jako przestępstwo z art. 43§2 m.k.k., a więc przypadek mniejszej wagi.

Sąd Okręgowy w Zielonej Górze uznał oskarżonego K.P. winnym popełnienia zarzucanego mu czynu i skazał na karę 2 tygodni aresztu. W odniesieniu do nieletniego M.R. sąd uznał, że współdziałał on w dokonaniu przestępstwa z pełną świadomością dlatego też uznał go winnym popełnienia czynu z art. 27 k.k. w związku z art. 43§2 m.k.k., a więc pomocnictwa do przestępstwa tzw. szabru i na podstawie art. 71 k.k. zastosował wobec niego środek wychowawczy w postaci oddania pod dozór rodziców³⁰.

Podobny charakter miało postępowanie w sprawie V K 44/48 przeciwko W.W. oskarżonemu, o to że na przełomie 1947 i 1948 roku w Konotopie zabrał w celu przywłaszczenia z kościoła ewangelickiego i z budynku przeznaczonego na przedszkole, pozbawionych należytej opieki w związku z wojną organy, ławki, ramy okienne, podłogi i deski ze schodów, które następnie porąbał na opał. Czyn W.W. zakwalifikowano jako przestępstwo z art. 43§1 m.k.k. Sąd Okręgowy uznał oskarżonego winnym popełnienia zarzucanego czynu i skazał go na karę 2 lat więzienia³¹.

O popełnienie przestępstwa wywozu mienia ruchomego z ziem odzyskanych tj. czynu, którego znamiona opisano w art. 44 m.k.k. byli podejrzani bracia P. W akcie oskarżenia skierowanym do zielonogórskiego sądu okręgowego wskazano, że w czerwcu 1947 roku wspólnie i w porozumieniu wywieźli z powiatu świebodzińskiego bez zezwolenia jedną żniwiarkę. Sąd Okręgowy w Zielonej Górze uznał obu oskarżonych za winnych popełnienia zarzucanego im czynu i uznając go za przypadek mniejszej wagi każdego ze sprawców na karę grzywny po 1000 zł³².

Do Sądu Okręgowego w Zielonej Górze wpływały także inne sprawy o przestępstwa szczególnie niebezpieczne w okresie odbudowy państwa. Niewątpliwie najwięcej kontrowersji budzą współcześnie sprawy o przestępstwo rozpowszechniania fałszywych

³⁰ Protokół trzeciej wizytacji Sądu Okręgowego..., k. b.p.

³¹ Protokół trzeciej wizytacji Sądu Okręgowego..., k. b.p.

³² Protokół trzeciej wizytacji Sądu Okręgowego..., k. b.p.

wiadomości mogących wyrządzić interesom państwa istotną szkodę czyli tzw. szeptankę oraz lżenie ustroju państwa.

Znamiona przestępstwa szeptanki zostały opisane w art. 22 m.k.k. Zgodnie z brzmieniem tego przepisu, karze więzienia do lat 5 lub aresztu podlegał ten, kto rozpowszechniał fałszywe wiadomości mogące wyrządzić szkodę interesom państwa polskiego bądź obniżyć powagę jego naczelnych organów. W wypadku przestępstwa szeptanki, odmiennie niż miało to miejsce w wypadku przedwojennych regulacji, znamiona tego typu czynu zabronionego były zrealizowane także w wypadku niepublicznego rozpowszechniania fałszywych wiadomości³³. Sąd Najwyższy stał na stanowisku, że znamię rozpowszechniania jest spełnione także wówczas, gdy sprawca przekazuje fałszywą wiadomość kilku osobom w pewnych odstępach czasu³⁴.

Drugim typem przestępstwa o charakterze politycznym, który był przedmiotem orzecznictwa Sądu Okręgowego w Zielonej Górze było przestępstwo lżenia ustroju państwa przewidziane w art. 29 m.k.k. Zgodnie z brzmieniem przywołanego przepisu kto publicznie lży, wyszydza lub poniża ustrój państwa albo pochwała faszyzm lub też jakkolwiek jego odmianę albo zbrodnie faszystowskie lub też publiczne nawołuje do ich popełnienia bądź do wprowadzenia w Polsce instytucji o celach faszystowskich, ponosi karę więzienia do lat 10. Przedmiotem działania sprawcy tego typu czynu zabronionego był ówczesny ustrój Polski, rozumiany w sposób bardzo szeroki, nie tylko jako ustrój polityczny ale także społeczny i gospodarczy oparty m.in. na reformie rolnej, gospodarce społecznej, nacjonalizacji przemysłu³⁵. Równie szeroko rozumiano wskazane w przepisie art. 29 m.k.k. pojęcia faszyzmu. Obejmowano nim nie tylko ustój III Rzeszy, Włoch ale także przedwrześniowej Polski, Węgier, Rumunii oraz regulacje ustrojowe Wielkiej Brytanii czy USA³⁶.

Zielonogórski Sąd Okręgowy w 1947 roku rozpoznał przynajmniej jedną sprawę o przestępstwo z art. 29 m.k.k., w której orzeczono karę przekraczającą 1 rok więzienia³⁷. Niewiele więcej tego rodzaju spraw rozpoznano w 1948 roku bowiem były to co najmniej 2 sprawy o przestępstwo z art. 29 m.k.k., w których orzeczono kary mieszczące się w przedziale od 6 miesięcy do 1 roku więzienia, przy czym jak wynika z protokołu wizytacji w obu tych sprawach zawieszono wykonanie kary³⁸.

³³ K. Siemaszko, *W trudnym okresie odbudowy państwa. Tak zwany mały kodeks karny w świetle orzecznictwa Sądu Okręgowego w Krakowie w latach 1946 – 1950*, Warszawa 2015, s. 115.

³⁴ *Ibidem*, s. 116.

³⁵ *Ibidem*, s. 185.

³⁶ *Ibidem*, s. 186.

³⁷ Protokół trzeciej wizytacji Sądu Okręgowego..., k. b.p.

³⁸ Protokół trzeciej wizytacji Sądu Okręgowego..., k. b.p.

W wypadku spraw o przestępstwo szeptanki, w protokole wizytacji wskazano, że w 1947 sąd w Zielonej Górze rozpoznał 3 sprawy tego rodzaju, w dwóch orzeczono karę do 3 miesięcy więzienia, a w jednej powyżej 3 miesięcy więzienia, jednakże jej wykonanie zostało zawieszono³⁹. W 1948 roku również rozpoznano 2 sprawy dotyczące popełnienia tego typu czynu zabronionego, przy czym wymierzono w jednym wypadku karę do 3 miesięcy więzienia, a w drugim ponad rok więzienia⁴⁰. Ponadto należy dodać, że w 1947 roku sprawa o sygnaturze V K 1/47 o przestępstwo z art. 22 m.k.k. została umorzona w oparciu o przepisy wspomnianej ustawy o amnestii⁴¹.

Przykładem sprawy o przestępstwo łżenia ustroju państwa z art. 29 m.k.k. jest postępowanie prowadzone w sprawie nauczyciela J.M., tymczasowo aresztowanego w toku postępowania przygotowawczego. J.M. oskarżono o to, że 7 maja 1950 roku w czasie zabawy w Gospodzie nr 1 w Zielonej Górze miał publicznie lżyć ustrój państwa polskiego, wypowiadając się o nim w sposób powszechnie uznany za obelżywy⁴². W sprawie przesłuchano dwóch świadków S.N. i Z.M. S.N. zeznał, że nie słyszał aby oskarżony swoimi wypowiedziami w czasie zabawy lżył ustrój państwa, natomiast Z.M. potwierdził, że oskarżony używał obelżywych słów na określenie ówczesnego ustroju Polski. Sąd Okręgowy w Zielonej Górze nie dał jednak wiary zeznaniom Z.M. podkreślając, że jest on alkoholikiem i nawet na rozprawę przybył pod wpływem alkoholu. Sąd uznał, że zeznania Z.M. niekorzystne dla oskarżonego mogą być podyktowane zemstą świadka za odmowę poczęstowania wódką lub piwem⁴³. W konsekwencji powyższych rozważań Sąd Okręgowy w Zielonej Górze uniewinnił oskarżonego od zarzutu popełnienia przestępstwa z art. 29 m.k.k. tj. łżenia ustroju państwa.

Inną tego rodzaju sprawą była sprawa J.B., która w dniu 17 października 1947 roku w majątku państwowym Swarzynice miała lżyć ustrój państwa. Jak wynika z meldunku dyrektora szkoły rodzice dzieci uchwalili żeby dzieci po zajęciach szkolnych udały się do jednego z majątków państwowych i pracowały przy zbiorach ziemniaków i buraków, a dochód z tej pracy miał być przeznaczony na odbudowę Warszawy. Widząc swoje dzieci pracujące na polu J.B. miała powiedzieć do nauczycieli „katy dzieci”, zaś do kierownika szkoły „pan jest niemieckim katem moich dzieci”. Kiedy kierownik próbował uspokoić J.B., miała doń powiedzieć, że jest „katem i buduje kołchozy” a ona nie pozwoli aby jej dzieci

³⁹ Protokół trzeciej wizytacji Sądu Okręgowego..., k. b.p.

⁴⁰ Protokół trzeciej wizytacji Sądu Okręgowego..., k. b.p.

⁴¹ Protokół drugiej wizytacji SO w Zielonej Górze..., k. b.p.

⁴² Sąd Okręgowy w Zielonej Górze. Wydział Prezydialny, sygn. akt AP ZG 89/433/5, k. b.p.

⁴³ *Ibidem*.

budowały kolchozy. Użyła również obelżywego słowa mówiąc „sr... na taką demokrację i taką Polskę demokratyczną”. Podejrzana nie przyznała się do wypowiedzenia wyżej przytoczonych słów, podkreśliła że poszła na pole bowiem dzieci jej dzieci nie były ciepło ubrane, nadto miała powiedzieć kierownikowi szkoły tylko, że jest bez serca żeby trzymać dzieci na polu bez jedzenia.

Akt oskarżenia wniesiono do Sądu Okręgowego w Zielonej Górze 30 listopada 1947 roku. W wyroku z 18 stycznia 1949 roku sąd uznał J.B. winną popełnienia przestępstwa z art. 29 m.k.k. skazał na karę 6 miesięcy więzienia w zawieszeniu jej wykonania na 2 lata. Od powyższego wyroku nie wnoszono kasacji.

W świetle poczynionych ustaleń należy wskazać, że w orzecnictwie Sądu Okręgowego w Zielonej Górze dominującą część spraw o przestępstwa przewidywane przez dekret z 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa były sprawy dotyczące tzw. szabru i wywozu mienia ruchomego z obszaru ziem zachodnich, czyli typy czynów zabronionych, których znamiona opisano w art. 43 i 44 m.k.k. Jest to okoliczność dość typowa, szczególnie dla sądów, które obejmowały swoją właściwością terytorialną obszary tzw. ziem odzyskanych. Przykładowo w zespole archiwalnym Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim zachowało się aż 144 spraw o tego rodzaju przestępstwa, co stanowi 14% wszystkich zachowanych spraw gorzowskiego sądu z lat 1945 – 1950⁴⁴. Nie mniej również w wypadku orzecznictwa innych sądów okręgowych, których właściwość miejscowa obejmowała obszary należące przed 1945 rokiem do państwa polskiego odsetek spraw o przestępstwo wywozu mienia ruchomego z obszaru ziem zachodnich był znaczący. W przypadku Sądu Okręgowego w Krakowie było to 16% wszystkich spraw o przestępstwa przewidziane w tzw. małym kodeksie karnym⁴⁵. Karnoprawne regulacje dotyczące tzw. szabru i zakazu wywozu mienia poniemieckiego należy uznać za uzasadnione i potrzebne w okresie tuż po zakończeniu II wojny światowej. Trudno w tego rodzaju sprawach doszukiwać się motywu politycznego, nie można zatem zaliczyć tych typów czynów zabronionych do kategorii przestępczości politycznej.

Orzecznictwo Sądu Okręgowego w Zielonej Górze w sprawach o przestępstwa szczególnie niebezpieczne w okresie odbudowy państwa nie różniło się znacząco od

⁴⁴ K. Siemaszko, *Security of Post – German Movable Property in the First Years after the End of World War II in the Light of Selectet Case Considered by the Regional Court in Gorzów Wielkopolski*, „Journal on European History of Law” r. 2015, vol. 6, nr 2, s. 63.

⁴⁵ K. Siemaszko, *W trudnym okresie odbudowy.....*, s 302.

orzecznictwa innych sądów okręgowych w tym zakresie⁴⁶. Podkreślenia wymaga, że wyroki zapadające w tego rodzaju sprawach były stosunkowo łagodne, a w wypadku wątpliwości co do winy oskarżonego zapadał wyrok uniewinniający. Najczęściej orzekano kary bliższe dolnej granicy ustawowego zagrożenia, także w wypadku skazań za przestępstwa polityczne jak tzw. szeptanka czy lżenie ustroju państwa.

Zauważyć bowiem należy, że kary orzekane w sprawach o przestępstwa polityczne przewidywane przez przepisy tzw. małego kodeksu karnego miały za zadanie zastraszenie społeczeństwa i w konsekwencji wymuszenie posłuszeństwa dla nowej władzy. Dla realizacji tego celu wystarczały łagodne sankcje karne. Podkreślenia wymaga, że podmiotami postępowań w sprawach o przestępstwa przewidywane przez tzw. mały kodeks karny były osoby, które nie angażowały się w życie polityczne i społeczne, a często przypadkowo wypowiadały swoją krytyczną opinię na temat nowych władz i ustroju Polski. Jednocześnie postępowania sądowe prowadzone w tego rodzaju sprawach, nie tylko przed zielonogórskim sądem okręgowym, nie budzą wątpliwości zgodności z ówczesnie obowiązującym prawem procesowym, trudno także wskazać jakiegokolwiek przypadki nieformalnego wywierania na sąd wpływu na określone rozstrzygnięcie w danej sprawie⁴⁷.

Streszczenie:

Autor porusza zagadnienie przestępstw szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa w świetle orzecznictwa Sądu Okręgowego w Zielonej Górze. Wskazuje, że wyroki zapadające w tych sprawach były dość typowe i nie różniły się zasadniczo od orzecznictwa innych sądów okręgowych w tego rodzaju sprawach. Jednocześnie podkreśla, że głównym celem dekretu było zastraszenie społeczeństwa i wymuszenie posłuszeństwa dla nowej komunistycznej władzy.

Decree on a crime especially dangerous in the period of the reconstruction of the State of June 13, 1946 (the so-called small criminal code) in the light of the judicature of the Regional Court in Zielona Góra (1946 - 1950)

The author raises the issue of crimes especially dangerous in the period of rebuilding of the State in the light of the judicature of the Regional Court in Zielona Góra. He points out that

⁴⁶ Por. K. Siemaszko, *W trudnym okresie odbudowy...*, s. 322 – 326, także K. Siemaszko, *Orzecznictwo Sądu Okręgowego w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli w wybranych sprawach o przestępstwa szczególnie niebezpieczne w okresie odbudowy państwa w latach 1946 – 1950*, „Czasopismo Prawno – Historyczne”, nr LXVII, r. 2015, z. 1, s. 230 – 231.

⁴⁷ Por. K. Siemaszko, *W trudnym okresie odbudowy...*, s. 133.

the judgments in these cases were quite typical and did not differ significantly from the case law of other regional courts in such cases. At the same time, he emphasizes that the main purpose of the decree (so-called Small Criminal Code) was to intimidate the public and force obedience to the new communist authorities.

Słowa kluczowe: mały kodeks kary, Sąd Okręgowy w Zielonej Górze,

Key words: so – called Small Criminal Code, Regional Court in Zielona Góra

Bibliografia:

T. Dzwonkowski, *Powiat zielonogórski w latach 1945-1948. Zarys dziejów politycznych*, Warszawa 1997.

E. Ozga – Świetlik, *Zarys Historii Lubuskiego Wymiaru Sprawiedliwości*, „Studia Zielonogórskie”, nr. 11

L. Schaff, *Proces karny w Polsce Ludowej. Zarys wykładu zasad ogólnych*, Łódź 1952.

K. Siemaszko, *Orzecznictwo Sądu Okręgowego w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli w wybranych sprawach o przestępstwa szczególnie niebezpieczne w okresie odbudowy państwa w latach 1946 – 1950*, „Czasopismo Prawno – Historyczne”, nr LXVII, r. 2015, z. 1.

K. Siemaszko, *Security of Post – German Movable Property in the First Years after the End of World War II in the Light of Selected Case Considered by the Regional Court in Gorzów Wielkopolski*, „Journal on European History of Law” r. 2015, vol. 6, nr 2.

K. Siemaszko, *W trudnym okresie odbudowy państwa. Tak zwany mały kodeks karny w świetle orzecznictwa Sądu Okręgowego w Krakowie w latach 1946 – 1950*, Warszawa 2015

K. Siemaszko, *Trudne początki. Organizacja Sądu Okręgowego w Zielonej Górze w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej*, „Czasopismo Prawno – Historyczne”, t. LXVIII, r. 2016, z. 2

Wymiar Sprawiedliwości w Odrodzonej Polsce 22 VII 1944 – 22 VII 1945, Warszawa 1945,

R. Zaradny, *Władza i społeczność Zielonej Góry w latach 1945-1975*, Zielona Góra 2009

Źródła:

Archiwum Państwowe w Zielonej Górze, Zespół Sądu Okręgowego w Zielonej Górze: sygn. akt: 89/433/5, 89/433/24, 89/433/28

Akty normatywne:

Dekret o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa z 16 listopada 1945 r., Dz. U. 1945 r., nr 3, poz. 300.

Dekret z 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym, Dz. U. 1945, nr 53, poz. 301.

Dekret z 13 czerwca 1946 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa, Dz. U. 1946 r., nr 30, poz. 192.

Ustawa z dnia 22 lutego 1947 roku o amnestii, Dz. U. 1947, nr 20, poz. 78.

Rozporządzenie Ministra Ziem Odzyskanych z dnia 17 lutego 1948 roku w sprawie zakazu wywozu mienia ruchomego z Ziem Odzyskanych, Dz. U. 1948 r., nr 11, poz. 82.

Rozporządzenie Ministra Ziem Odzyskanych z dnia 14 września 1948 roku o zmianie rozporządzenia z dnia 17 lutego 1948 roku w sprawie zakazu wywozu mienia ruchomego z Ziem Odzyskanych, Dz. U. 1948 r., nr 49, poz. 375

Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z 15 czerwca 1949 roku o utworzeniu Sądów Apelacyjnych w Białymstoku, Gdańsku, Kielcach, Łodzi, Olsztynie, Rzeszowie, Szczecinie i Wrocławiu oraz o ustaleniu okręgów Sądów Apelacyjnych, Dz. U. 1949 r., nr 36, poz. 270.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 6 lipca 1950 roku o utworzeniu Sądów Apelacyjnych w Koszalinie, Opolu i Zielonej Górze oraz o ustaleniu okręgów Sądów Apelacyjnych w Bydgoszczy, Katowicach, Kielcach, Łodzi, Olsztynie, Poznaniu i Warszawie, Dz. U. 1950 r., nr 28, poz. 265

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 3 stycznia 1951 roku w sprawie zakazu wywozu mienia ruchomego z Ziem Odzyskanych, Dz. U. 1951 r., nr 2, poz. 11